

Η Συμβολή του Δημοκρατικού Πανεπιστημίου στον Προγραμματισμό και την Υποδομή της Περιφερειακής Ανάπτυξης* 1984

Περίληψη

Η εργασία αυτή αναλύει σε ιδεολογικό, πολιτικό, θεσμικό και πρακτικό επίπεδο τη συμβολή του Δημοκρατικού Πανεπιστημίου στην Περιφερειακή Ανάπτυξη και Αποκέντρωση.

Οι διαρθρωτικές αλλαγές που κατοχύρωσε ο Νόμος 1268/82 και καταξιώνουν καθημερινά στην πράξη με την ισότιμη συμμετοχή τη δημιουργική συνεργασία και την πολλή δουλειά τους, δάσκαλοι και φοιτητές στα Πανεπιστήμιά μας, παρουσιάζονται συστηματικά και αξιολογούνται και τέλος η ειδικότερη συμβολή στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων ποιοτικής και μετρητικής υποδομής μελετών Περιφερειακής Ανάπτυξης του Τομέα Κτηματολογίου, Φωτογραμμετρίας και Χαρτογραφίας του Τμήματος Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών του Α.Π.Θ., τεκμηριώνεται, με βάση τα ερευνητικά αντικείμενα, τις διπλωματικές εργασίες και τα φοιτητικά θέματα που εκπονήθηκαν και εκπονούνται τα τελευταία χρόνια.

1. Εισαγωγή. Βασικές επισημάνσεις σε ιδεολογικό κι επιστημονικό επίπεδο⁽¹⁾

Η περιφερειακή ανάπτυξη και η αποκέντρωση συναρτώνται αντικειμενικά, αξιόπιστα κι αμφιμονοσήμαντα, μ' ένα και μόνο συγκεκριμένο μοντέλο Ανάπτυξης και συγκεκριμένα με το μοντέλο εκείνο, που αναγορεύει τον πολίτη, τον κάθε εργαζόμενο και δημιουργό, ενεργό πρωταγωνιστή των κοινωνικών εξελίξεων, μέσα από διαδικασίες, θεσμούς και πρωτοβουλίες, συμμετοχής, κοινωνικοποίησης κι αυτοδιαχείρισης, στα πλαίσια του Δημοκρατικού Προγραμματισμού, ολόπλευρης κι ολοκληρωμένης αξιοποίησης των Φυσικών κι Ανθρώπινων Διαθεσίμων της πατρίδας μας σ' εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Το μοντέλο αυτό προϋποθέτει συγκεκριμένες επιλογές σε ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο και συνεπάγεται συγκεκριμένες ρυθμίσεις και δομικές αλλαγές σε θεσμούς, διαδικασίες, συμπεριφορές και πρακτικές.

Κυρίαρχη επιλογή του είναι: η επιδίωξη και η κατοχύρωση μιας εθνικά ανεξάρτητης πορείας για αυτοδύναμη και σύμμετρη οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη, με κέντρο τον άνθρωπο και την ευτυχία του κι εργαλείο την απελευθέρωση των δημιουργικών του ικανοτήτων, των δεξιοτήτων και των ταλέντων του και τη συλλογική του δραστηριότητα και πρωτοβουλία.

Μια τέτοια επιλογή είναι αντικειμενικά, ριζικά αντίθετη με μονοδιάστατες και μονόδρομες γραφειοκρατικές κεντρικές αποφάσεις για ποσοτικές "αναπτυξιακές" μεγεθύνσεις, που αγνοούν συνειδητά τις υφιστάμενες συνθήκες "ποιότητες" και δυνατότητες της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο κι από τη φύση της, εκφράζεται και στηρίζεται από κοινωνικές δυνάμεις που δεν θέλουν και δεν μπορούν να διαχειριστούν την κρίση του καπιταλισμού, όπως αυτή ιδιαίτερα στρεβλά σημαδεύει, στις συγκεκριμένες συνθήκες, την εξέλιξη του κοινωνικού σχηματισμού στη χώρα μας.

Μπορεί λοιπόν -υποστηρίζω- να υπάρξει Περιφερειακή Ανάπτυξη κι Αποκέντρωση, μόνον όταν το δημοκρατικό κέντρο σχεδιάζει θεσμούς κοινωνικού μετασχηματισμού κι αναπτυξιακά προγράμματα και συντονίζει επιτελικά την αποκεντρωμένη υλοποίηση, εφαρμογή και λειτουργία τους, αφού όμως έχει προηγηθεί και εξασφαλιστεί στη δυναμική της η αξιόπιστη, ακριβής κι ολοκληρωμένη έρευνα, απογραφή, αξιολόγηση και συστηματική παρακολούθηση των φυσικών και ανθρώπινων δυνατοτήτων της κάθε περιφέρειας, των "δυνάμει" αλληλεπιδράσεών τους, αλλά και των τάσεων μεταβολής τους δια μέσου του χρόνου, με πρωταγωνιστή πάντα τη συμμετοχή των επιστημόνων, των εργαζομένων και των τοπικών κοινωνικών φορέων σ' όλες τις φάσεις της σχετικής "δράσης" και "ανάδρασης".

Η δημιουργία μιας τέτοιας, θεμελιακού χαρακτήρα, υποδομής, συνεπάγεται σ' επιστημονικό και αναπτυξιακό επίπεδο διεπιστημονικές και πολυεπιστημονικές, αναλυτικές, μεθοδολογικές και πρακτικές προσεγγίσεις, κι αυτές με τη σειρά τους προϋποθέτουν αντίστοιχες μεθοδολογίες και

---

* Στο κείμενο αυτό βασίστηκε η ανακοίνωση στο Συνέδριο του Τ.Ε.Ε. με θέμα «Περιφερειακή Ανάπτυξη – Αποκέντρωση», το οποίο έγινε στο Τ.Ε.Ε., Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας στη Θεσσαλονίκη το 1984.

πρακτικές στην εκπαιδευτική κι ερευνητική διαδικασία, σ' ολόκληρο το σύστημα παιδείας και ειδικότερα στην Πανεπιστημιακή Παιδεία.

Ο Δημοκρατικός Προγραμματισμός λοιπόν δεν είναι μια διαδικασία "οροφής" σ' εθνικό επίπεδο, που συναρθρώνει μηχανιστικά σε αναπτυξιακό σχέδιο, τοπικούς "καημούς" κι αιτήματα, (έστω κι αν αυτά εκφράζονται και μέσα από θεσμούς συμμετοχής), αλλά μια βασική ιδεολογική επιλογή που διατρέχει κι επιδρά διαλεκτικά σ' όλους τους θεσμούς που με τη σειρά τους στηρίζουν, συμπληρώνουν, καταλυτικά επηρεάζουν, ή συστατικά ολοκληρώνουν την αντικειμενικά ζωντανή και συνεχώς εξελισσόμενη αναπτυξιακή διαδικασία.

Έτσι, ο Δημοκρατικός Προγραμματισμός για να εξελιχθεί σε ουσιαστικό κι αποτελεσματικό εργαλείο ανάπτυξης συνεπάγεται σχολεία, που αναπτύσσουν την προσωπικότητα, τη δημιουργικότητα, την κριτική ικανότητα και τις συλλογικές πρωτοβουλίες, μέσα απ' την ισότιμη οριζόντια δημοκρατική συμμετοχική λειτουργία κι αλληλεπίδραση δασκάλων και μαθητών, στη διαλεκτική διαδικασία μάθησης κι έρευνας, σε σταθερή πάντα σύνδεση με τα προβλήματα και τις ανάγκες της κοινότητας και τις απαιτήσεις μιας σύμμετρης, και γι' αυτό απαραίτητα περιφερειακά αποκεντρωμένης ανάπτυξης.

Και για να υπάρξουν τέτοια σχολεία, απαιτείται:

- και διαρθρωτική αλλαγή στις δομές και λειτουργίες της παιδείας μας σ' όλα της τα επίπεδα,
- και ριζική αλλαγή στα προγράμματα και περιεχόμενα σπουδών, αλλά
- και συμπληρωματικές κι εναλλακτικές εκπαιδευτικές κι ερευνητικές πρωτοβουλίες, που θα ολοκληρώνουν μιαν άλλη σχέση: δασκάλου - μαθητή - φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος.

Στην κατεύθυνση αυτή έχουν ήδη δρομολογηθεί, θεσμοθετηθεί και υλοποιούνται με συνέπεια ριζοσπαστικές δομικές αλλαγές, με πρώτη κι ουσιαστικότερη τη δομική αλλαγή στην Ανώτατη Παιδεία με την ψήφιση κι εφαρμογή του Ν.1268/82 για τη Δομή και Λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων.

2. Ο Νόμος 1268/82 θεμέλιο για την Περιφερειακή Ανάπτυξη και την Αποκέντρωση^{(2),(4),(5)}

Καθερώνοντας και κατοχυρώνοντας ο Νόμος 1268/82 την υπεύθυνη και ισότιμη συμμετοχή όλων των φορέων της Πανεπιστημιακής Κοινότητας (και ιδιαίτερα των κύριων υποκειμένων της εκπαιδευτικής κι ερευνητικής διαδικασίας: των φοιτητών), σ' όλες τις ευθύνες που συνεπάγεται η πλήρης αυτοδιοίκηση των Α.Ε.Ι., αλλά και στην αντιμετώπιση όλων των προβλημάτων που ανακύπτουν στην Πανεπιστημιακή ζωή και δουλειά, ανοίγει το δρόμο για την πρώτη πειραματική εμπειρία κοινωνικοποίησης κι αυτοδιαχείρισης, με τους φοιτητές (κι αυριανούς δασκάλους, μηχανικούς κι άλλους επιστήμονες) πρωταγωνιστές των εξελίξεων και πρωτοπόρους στη σύνδεση του Πανεπιστημίου με την Κοινότητα και τις αναπτυξιακές ανάγκες της πατρίδας μας.

Με τον Ν.1268/82, οι φοιτητές και οι νέοι δάσκαλοι, από παθητικοί θεατές και δέκτες / ή "βοηθοί εκπομπής" αντίστοιχα της θείας γνώσης των αυθεντιών της (τέως) "έδρας", κι από στείροι ή και τεκμηριωμένοι αρνητές της παλιάς φεουδαρχικής δομής των Πανεπιστημίων μας, μπορούν πλέον, εφόσον το θέλουν, κι είναι, όσο χρειάζεται γι' αυτό ώριμοι και υπεύθυνοι, να μετατραπούν σε ενεργούς συμμετόχους (στα πλαίσια μιας νέας, με αρχές, συμμαχίας και με τους παλιότερους δασκάλους), στο χτίσιμο ενός καινούργιου δημοκρατικού Πανεπιστημίου - κύτταρου ουσιαστικής δουλειάς ανάπτυξης της έρευνας και της διδασκαλίας και θεμέλιου της κοινωνικής προκοπής.

Αλλά ας δούμε συστηματικά τις πρακτικές δυνατότητες, που αξιοποιούν στα πλαίσια του Νόμου 1268/82 για τη δομή και λειτουργία των ΑΕΙ, οι φορείς της Πανεπιστημιακής Κοινότητας για να συμβάλουν στην Αποκέντρωση και της Περιφερειακή Ανάπτυξη, μια που σύμφωνα με το Άρθρο 1, Αποστολή των ΑΕΙ είναι .... "211 Να συμβάλουν στην αντιμετώπιση των κοινωνικών, πολιτιστικών και αναπτυξιακών αναγκών του τόπου".

2.1 Εθνικό Συμβούλιο Ανώτατης Παιδείας

Με την ισότιμη συμμετοχή όλων των Πρυτάνεων των ΑΕΙ της χώρας και πέντε εκπροσώπων της ΕΦΕΕ, εκπροσώπων όλων των κομμάτων της Βουλής, εκπροσώπων των αρμόδιων Υπουργείων και των επιστημονικών, παραγωγικών και κοινωνικών φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, στο σημαντικότατο αυτό (και περιφερειακά αποκεντρωμένο σύμφωνα με τον κανονισμό λειτουργίας

του), όργανο άσκησης κοινωνικού ελέγχου, στο ΕΣΑΠ, διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις για τη δημιουργική αλληλεπίδραση όλων των κοινωνικών συνιστωσών της ανάπτυξης, μέσα απ' τη συλλογική προσέγγιση κι επεξεργασία προτάσεων, για τα θέματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης, για τα οποία εισηγείται στην Κυβέρνηση, και τα οποία επηρεάζουν αντικειμενικά, άμεσα κι έμμεσα την Αποκέντρωση και την Περιφερειακή Ανάπτυξη.

Ειδικότερα το Άρθρο 5 για το Εθνικό Συμβούλιο Ανώτατης Παιδείας καθορίζει:

"2 Το ΕΣΑΠ αποτελείται .....

Από έναν εκπρόσωπο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης από όλες τις Περιφέρειες της Χώρας όπου εδρεύει ΑΕΙ ή είναι εγκατεστημένη Σχολή ή Τμήμα, ο οποίος ορίζεται από την ΚΕΔΚΕ".

Το ΕΣΑΠ "1. Εισηγείται στην Κυβέρνηση θέματα Ανώτατης Εκπαίδευσης κι ιδίως:

- i) Για την ίδρυση, κατάργηση, συγχώνευση, καθώς και την οργάνωση και λειτουργία ΑΕΙ, Σχολών και Τμημάτων.
- ii) Για τον επαγγελματικό προσανατολισμό και την αξιοποίηση του επιστημονικού δυναμικού της χώρας. Στα πλαίσια αυτά εισηγείται και σχετικά με τον αριθμό εισακτέων.
- iii) Για την κατανομή των πιστώσεων και την ίδρυση θέσεων προσωπικού κάθε κατηγορίας στα ΑΕΙ.
- iv) Για τον καθορισμό των βασικών κατευθύνσεων της πανεπιστημιακής έρευνας σύμφωνα με το αναπτυξιακό πρόγραμμα της Κυβέρνησης τόσο σ' εθνικό, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο κ.λ.π."

Είναι αυτονόητο, ότι η ίδρυση νέων ΑΕΙ, ο σωστός επαγγελματικός προσανατολισμός και η αξιοποίηση του επιστημονικού δυναμικού της χώρας, η ορθολογική κατανομή των πιστώσεων, κι ο καθορισμός των βασικών κατευθύνσεων της πανεπιστημιακής έρευνας, δεν μπορεί παρά να θεμελιώνεται με την αξιοποίηση της σωρευμένης επιστημονικής και κοινωνικής πείρας των φορέων - μελών του ΕΣΑΠ, στα αξιόπιστα κι ολοκληρωμένα στοιχεία της πραγματικότητας και των αναγκών του τόπου μας σ' εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, στη διαμόρφωση των οποίων μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά, τόσο τα Πανεπιστήμια με την ανάπτυξη μεθόδων και τεχνικών έρευνας, όσο και οι δημόσιες-αποκεντρωμένες υπηρεσίες, με τις σχετικές λειτουργίες τους.

Τα παραπάνω τεκμηριώνονται πιο συγκεκριμένα, για την περίπτωση ίδρυσης κ.λ.π. ΑΕΙ, Σχολών ή Τμημάτων με το

Άρθρο 6, Γενικές Διατάξεις (Διάρθρωση ΑΕΙ) του Ν.1268/82.

"6. Με Π.Δ. που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου ύστερα από γνώμη του ΕΣΑΠ και των Συγκλήτων των οικείων ΑΕΙ μπορεί να ιδρύονται, να συγχωνεύονται, ή να κατατέμνονται ΑΕΙ, Σχολές ή Τμήματα:

- i) Όταν είναι αναγκαίο για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων κοινωνικών αναγκών για την περιφερειακή ανάπτυξη ή αποκέντρωση της Ανώτατης Παιδείας, ή για την καλλιέργεια νέων επιστημονικών και τεχνικών πεδίων ή πεδίων διεπιστημονικού χαρακτήρα που κρίνονται απαραίτητα για την οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη της χώρας και δεν καλύπτονται με επάρκεια από τα ΑΕΙ, Σχολές ή Τμήματα που λειτουργούν .....

2.2 Η συμβολή των Πανεπιστημιακών Δασκάλων και των Φοιτητών στην Αποκέντρωση και την Περιφερειακή Ανάπτυξη

Για πρώτη φορά, μετά από τον επαναστατικό για την εποχή του σε επίπεδο προθέσεων κοινωνικής συμβολής του Πανεπιστημίου, Νόμο, για την ίδρυση του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, ο Νόμος 1268/82, απαγορεύοντας την εξωπανεπιστημιακή επαγγελματική απασχόληση των μελών του Διδακτικού Ερευνητικού Προσωπικού (που τόσα δεινά επισώρευσε στο Πανεπιστήμιο και στον τόπο μας με την χυδαία εμπορευματοποίηση κι εξαργύρωση του τίτλου του Καθηγητή), καθορίζει ταυτόχρονα ως κοινωνική τους υποχρέωση, την παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο (Δημόσιο, ΟΤΑ, Γεωργικούς Συνεταιρισμούς) και ρυθμίζει μέσα απ' τα άρθρα 13 και 17, που διατάξεις τους ακολουθούν, τους σχετικούς όρους.

Άρθρο 13, Διδακτικό Ερευνητικό Προσωπικό

"3. Τα μέλη του ΔΕΠ έχουν επίσης ως έργο την έρευνα, τη συμμετοχή στη διοίκηση των ΑΕΙ και την παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο συναφών προς την ειδικότητά τους και τη θέση τους ..."

"8. Τα μέλη του ΔΕΠ μπορούν να παρέχουν τις υπηρεσίες τους στο Δημόσιο, στους Φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και του δημόσιου τομέα και στους Γεωργικούς Συνεταιρισμούς ..."

Άρθρο 17, Λοιπές υποχρεώσεις και δικαιώματα

- "4α. Σε μέλος του ΔΕΠ που καλείται από το Δημόσιο, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Τομέα, να προσφέρει τις υπηρεσίες του με πλήρη απασχόληση, χορηγείται με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων άδεια απουσίας από τα διδακτικά και ερευνητικά του καθήκοντα.
- β. Είναι επίσης δυνατή η χορήγηση με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων άδειας σε μέλος του ΔΕΠ για μερική παροχή παρόμοιων υπηρεσιών ή για εκπλήρωση υποχρεώσεων ως αιρετού μέλους διοίκησης αναγνωρισμένου επιστημονικού φορέα για ορισμένο αριθμό ημερών κατά εβδομάδα που δεν μπορούν να υπερβαίνουν τις τρεις".

Είναι φανερό, ότι με την ίδρυση των Πανεπιστημίων Αιγαίου, Ιόνιου και Θεσσαλίας και του Αττικού Πανεπιστημίου (για τα οποία ήδη το ΕΣΑΠ έχει υποβάλλει στην Κυβέρνηση σχέδια Προεδρικών Διαταγμάτων) καλύπτονται όλες οι περιφέρειες της χώρας με ΑΕΙ, Πανεπιστημιακές Σχολές και Τμήματα, και υπάρχει πλέον ένα αξιόλογο δυναμικό δασκάλων και φοιτητών, που αν όχι βέλτιστα, ή ικανοποιητικά σε πολλές περιπτώσεις, (μια που στο παρελθόν τα Πανεπιστήμια ιδρύονταν χωρίς σχεδιασμό και συνεκτίμηση των παραγωγικών αναγκών και δεδομένων της περιφέρειας), μπορούν πάντως σε μεγάλο ή μικρότερο βαθμό, να συνεισφέρουν με την επιστημονοτεχνική συμβολή τους στην ουσιαστικοποίηση της αποκέντρωσης και της Περιφερειακής Ανάπτυξης.

Οι φοιτητές τώρα,έρα απ' τη δυνατότητα εκπόνησης στο πεδίο σπουδών τους ερευνητικών θεμάτων, διπλωματικών κι άλλων φοιτητικών εργασιών, δεμένων με τις συγκεκριμένες αναπτυξιακές ανάγκες της περιφέρειας (σημείο που θα ειδικολογήσουμε στο τρίτο μέρος της εισήγησης), με το άρθρο 24 του Ν. 1268/82, μπορούν να υποκαταστήσουν μέρος των κατ' επιλογή υποχρεωτικών μαθημάτων των δύο τελευταίων εξαμήνων τους, με ισότιμα προγράμματα εφαρμογών, σε συγκεκριμένους τομείς της παραγωγής, στην περιφέρεια του Πανεπιστημίου.

Κι αυτή η διαλεχτική σύνδεση θεωρίας και πράξης στις συγκεκριμένες συνθήκες της περιφέρειας, δίνει ουσιαστικά το φοιτητή και μελλοντικό επιστήμονα με την αναπτυξιακή διαδικασία και τις απαιτήσεις της.

Ειδικότερα η σχετική διάταξη ορίζει:

Άρθρο 24, Πρόγραμμα Σπουδών

- "9. Η Γ.Σ. Τμήματος μπορεί να αντικαταστήσει μέρος των κατ' επιλογήν υποχρεωτικών μαθημάτων των τελευταίων δύο εξαμήνων πριν από το πτυχίο με ισότιμα προγράμματα εφαρμογών στο γνωστικό πεδίο του Τμήματος σε σύνδεση με την παραγωγική διαδικασία τα οποία μπορούν να επιλέγουν οι φοιτητές στη θέση των μαθημάτων αυτών. Με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων δημοσιευόμενη στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως ύστερα από γνώμη του ΕΣΑΠ και των Τμημάτων και των Τμημάτων, καθορίζονται οι λεπτομέρειες της οργάνωσης των προγραμμάτων αυτών, οι όροι απασχόλησης των φοιτητών και της ενδεχόμενης αμοιβής τους, καθώς και οι μορφές συνεργασίας στα πλαίσια των προγραμμάτων αυτών με τους φορείς που μετέχουν στο ΕΣΠ."

Τέλος με το Άρθρο 29 για τη Φοιτητική Μέριμνα,

σε συνάρτηση και με το Άρθρο 49 του 1404/83 (Φοιτητικές Λέσχες), που συμπληρώνει το Ν.1268/82, διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις για την ευρύτερη πολιτική συμβολή του Πανεπιστημίου στην Περιφέρεια με τη δημιουργική πολιτιστική αλληλεπίδραση των φοιτητών με τον ευρύτερο κοινωνικό τους χώρο, που γονιμοποιεί, διευρύνει κι ολοκληρώνει την Αποκέντρωση και την Περιφερειακή Ανάπτυξη.

2.3 Η δυναμική συμβολή της Πανεπιστημιακής Κοινότητας στην Αποκέντρωση και την Περιφερειακή Ανάπτυξη

Ένας Νόμος, ο οσοδήποτε πρωτοποριακός και ριζοσπαστικός για θέματα παιδείας, που αναγορεύει τη συμμετοχή, την αποκέντρωση, την κοινωνικοποίηση κι αυτοδιαχείριση σε θεμελιακά στοιχεία ανάπτυξης της έρευνας και της διδασκαλίας, αλλά και της συμβολής του Πανεπιστημίου στη σύμμετρη ανάπτυξη του τόπου μας, κινδυνεύει να παραμείνει ένα θεωρητικό πλαίσιο κενό περιεχομένου, αν οι ζωντανοί φορείς της πανεπιστημιακής κοινότητας δεν αρθρώσουν και δεν

αναπτύξουν ένα γερό πανεπιστημιακό κίνημα που ν' αξιοποιεί δημιουργικά μέσα κι έξω απ' το Πανεπιστήμιο τις δυνατότητες και τους δρόμους που ανοίγει ο Νόμος αυτός. Στην κατεύθυνση αυτή, τα άρθρα 3 κι 7 παραδείγματος χάριν, με τις διατάξεις τους που ακολουθούν, αποτελούν μια πρόκληση για τους φορείς της Πανεπιστημιακής κοινότητας, για να διατυπώσουν, να διασφαλίσουν, να διευρύνουν και να κατοχυρώσουν στο πνεύμα και το γράμμα του Νόμου 1268/82, αλλά και να μεταφράσουν σε πράξη βασικές δυνατότητες συμβολής στην Αποκέντρωση και Περιφερειακή Ανάπτυξη:

Άρθρο 3 Γενικές Διατάξεις (Αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ)

"7. Τα ΑΕΙ επιχορηγούνται από το κράτος για την εκπλήρωση της αποστολής τους. Τα ΑΕΙ έχουν την ευθύνη της διαχείρισης των πόρων που προέρχονται τόσο από την κρατική επιχορήγηση όσο κι απ' την περιουσία τους. Με Π.Δ. μετά από σύμφωνη γνώμη της Συγκλήτου και γνώμη του Εθνικού Συμβουλίου Ανώτατης Παιδείας (ΕΣΑΠ) είναι δυνατή η ίδρυση ειδικού Νομικού Προσώπου Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου για την αξιοποίηση και διαχείριση της περιουσίας του ΑΕΙ".

Άρθρο 7 Εργαστήρια Κλινικές και Βιβλιοθήκες

"6. Με Π.Δ. καθορίζονται οι προϋποθέσεις παροχής υπηρεσιών από τα Πανεπιστημιακά εργαστήρια σε ιδιώτες και κάθε μορφής Οργανισμούς ύστερα από γνώμη των ΑΕΙ".

Η σύμφωνη γνώμη της Συγκλήτου του Άρθρου 7 (παρ. 3) του Ν.1268/82 που απαιτείται για την ίδρυση και λειτουργία του ΝΠΔ ή ΙΔ για την αξιοποίηση και διαχείριση της περιουσίας κάθε ΑΕΙ, αλλά κι η γνώμη των ΑΕΙ για την "ποιότητα" των προϋποθέσεων παροχής υπηρεσιών από Πανεπιστημιακά εργαστήρια σε ιδιώτες κ.λ.π., αποτελούν κριτές της υπευθυνότητας, της ωριμότητας και της αποδοτικότητας των φορέων του νέου δημοκρατικού Πανεπιστημίου, στην πορεία πλήρους κι ουσιαστικής του αυτοδιοίκησης που κατοχυρώνει ο Ν. 1268/82.

Και για μας τους παλιότερους που βρεθήκαμε μαζί στο Κίνημα του 114, αλλά και για όλους τους νεότερους δασκάλους και φοιτητές, υπάρχει ένα καινούργιο 114: παράγραφος 4α του άρθρου 48 του Ν.1404/83 (θέματα Συλλογικών Οργάνων Σπουδών και Προσωπικού ΑΕΙ) που ολοκληρώνει τον Ν.1268/82 και το θεσμικό πλαίσιο ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ των Α.Ε.Ι.

"Στο εδάφιο γ' της παραγράφου Ι του Άρθρου 11 (Όργανα ΑΕΙ) του Ν.1268/82 προστίθεται (στις αρμοδιότητες της Συγκλήτου) περίπτωση χ η οποία έχει ως εξής:

Χ. (Η Σύγκλητος) αποφασίζει για κάθε θέμα που αναφέρεται στην Οργάνωση και Λειτουργία του οικείου ΑΕΙ, στη διεξαγωγή και βελτίωση του διδακτικού, ερευνητικού, εκπαιδευτικού και επιμορφωτικού έργου του Ιδρύματος, στην ανάληψη πρωτοβουλιών σύνδεσης του ΑΕΙ με την κοινότητα και συμβολής του στην Περιφερειακή Ανάπτυξη, καθώς και στην επίλυση όλων των προβλημάτων - μετά από γνώμη των αρμοδίων συλλογικών οργάνων όπου απαιτείται - τα οποία ανακύπτουν τόσο κατά την εφαρμογή των διατάξεων της κείμενης νομοθεσίας όσο και κατά την πορεία και εξέλιξη της πανεπιστημιακής ζωής".

Η "τήρηση" λοιπόν του Ν. 1268/82, αλλά και της σταθερής επιταγής του, για σύνδεση του Δημοκρατικού Πανεπιστημίου με την Κοινότητα και για συμβολή του στην Περιφερειακή Ανάπτυξη, επαφίεται στον πατριωτισμό, τη θέληση, την υπευθυνότητα, τη δημιουργική συνεργασία και τη φαντασία, δασκάλων και φοιτητών και των ζωντανών κινημάτων τους, που είναι και το ζητούμενο, για να γίνει η θεωρία πράξη.

3. Η συμβολή του Τομέα Κτηματολογίου Φωτογραμμετρίας και Χαρτογραφίας του Τ.Α.Τ.Μ. του Α.Π.Θ. στην Αποκέντρωση και την Περιφερειακή Ανάπτυξη

Ο Τομέας του Κτηματολογίου Φωτογραμμετρίας και Χαρτογραφίας αποτελεί στα πλαίσια του Ν.1268/82 την εκπαιδευτική -ερευνητική μονάδα του Τμήματος Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ., που πραγματεύεται το ευρύτερο γνωστικό πεδίο:

- του Κτηματολογίου,
- της Πολιτικής Γης,
- της Γεωγραφίας,
- της Περιφερειακής Ανάπτυξης,

- της Παρακολούθησης και Προστασία του Περιβάλλοντος,
- των Χρήσεων και Αξιών Γης,
- των Διερευνήσεων κι Απογραφών των Φυσικών Διαθεσίμων,
- των Ολοκληρωμένων Αποδόσεων,
- της Φωτογραμμετρίας,
- της Φωτοερμηνείας και Τηλεπισκόπησης και
- της Χαρτογραφίας

Ο Τομέας Κ.Φ.Χ.:

- διδάσκει τις βασικές αρχές, μεθόδους και τεχνικές των σχετικών μαθημάτων,
- ασκεί τους φοιτητές με ατομικά και συλλογικά θέματα, διπλωματικές και προαιρετικές ερευνητικές εργασίες σε συνεργασία με τα μέλη του διδακτικού προσωπικού του,
- κι ερευνά βασικά, αλλά κι εφαρμοσμένα θέματα που συναρτώνται με τις συγκεκριμένες σε περιφερειακό επίπεδο συνθήκες της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της χώρας μας και τις αναπτυξιακές της ανάγκες.

Έτσι, ο Τομέας Κ.Φ.Χ., με ισότιμη τη συνεργασία δασκάλων και φοιτητών, συμβάλλει αποφασιστικά στη διαμόρφωση επιστημονικά και τεχνικά, της θεωρίας και της πράξης, που είναι απαραίτητες, ως υποδομή του δημοκρατικού προγραμματισμού ανάπτυξης και ως προϋπόθεση για την ολόπλευρη αξιοποίηση των φυσικών κι ανθρώπινων διαθεσίμων του τόπου μας.

Στις ερευνητικές του κατευθύνσεις εντάσσονται:

A: Η ανάπτυξη μεθόδων για:

- A(α) τον σχεδιασμό της δομής του βέλτιστου για τα ελληνικά δεδομένα Εθνικού Συστήματος Κτηματολογικών Πληροφοριών Γης (ΕΣΚΠΓ),
  - A(β) τον σχεδιασμό της βέλτιστης δυνατής αποκεντρωμένης λειτουργίας του ΕΣΚΠΓ (σε νομαρχιακό ή Δημοτικό/Κοινοτικό επίπεδο),
  - A(γ) την πειραματική σύνταξη του Εθνικού Κτηματολογίου σε συγκεκριμένη περιοχή του Ελλαδικού Χώρου, που να συγκεντρώνει τα συνήθη χαρακτηριστικά της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής της πραγματικότητας,
  - A(δ) την αξιοποίηση της συμβολής του Εθνικού Κτηματολογίου στην Περιφερειακή Ανάπτυξη και
  - A(ε) τον σχεδιασμό ενός μοντέλου Ολοκληρωμένου Αναδασμού Γης ως εργαλείου Περιφερειακής Ανάπτυξης.
- (Τα A(α), (β), (γ), (δ), (ε)), αποτελούν ερευνητικά αντικείμενα, υπό εξέλιξη διδακτορικών διατριβών συνεργατών και μελών του διδακτικού προσωπικού του Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ).

B: Η διερεύνηση των πολυδιάστατων βασικών προβλημάτων Γης στην Ελλάδα όπως:

- B(α) Η αγορά ελληνικής Γης από ξένους, (Δ.Ρόκος / υπό έκδοση).
- B(β) Η κτηματολογική απογραφή κι αξιολόγηση της εκκλησιαστικής, μοναστηριακής, δημόσιας, δημοτικής και μεγάλης ιδιωτικής ακίνητης ιδιοκτησίας στην Ελλάδα, (Δ.Ρόκος / σε εξέλιξη).
- B(γ) Η διαμόρφωση Τεχνικών Προδιαγραφών για το Εθνικό Κτηματολόγιο της Ελλάδας (Διπλωματική Εργασία / σε εξέλιξη).
- B(δ) Η επεξεργασία προτάσεων μέτρων πολιτικής γης με στόχο την ελαχιστοποίηση των προβλημάτων που συνεπάγεται η συγκεκριμένη έγγεια διάρθρωση (πολυτεμαχισμός-διασπορά αγροτεμαχίων, οικοπεδοποίηση και κερδοσκοπία, άναρχη αλλαγή χρήσεων γης κ.λ.π.) (ερευνητικό αντικείμενο σε εξέλιξη).
- B(ε) Η διατύπωση αρχών, στόχων και μέτρων για την προστασία και διαχείριση των ελληνικών ακτών (συλλογικό ερευνητικό αντικείμενο που ανατέθηκε απ' το (τέως) Υπουργείο Συντονισμού, απ. Π.Ρ. 1847/20-5-82 και παραδόθηκε τον Αύγουστο του '82)
- B(στ) Η διαμόρφωση της μεθοδολογικής υποδομής συγκρότησης Τράπεζας Κτηματολογικών Πληροφοριών Γης για την προστασία και διαχείριση των ελληνικών ακτών (συλλογικό ερευνητικό αντικείμενο που ανατέθηκε απ' το (τέως) Υπουργείο Συντονισμού και παραδόθηκε το 1982).

Στα πλαίσια των διπλωματικών και λοιπών ερευνητικών φοιτητικών εργασιών, απ' το 1980 ως σήμερα, μελετήθηκαν συστηματικά, ή βρίσκονται σε εξέλιξη, θέματα που άμεσα ή έμμεσα συνεισφέρουν στην υπόθεση της Αποκέντρωσης και της Περιφερειακής Ανάπτυξης.

- Γιατί, (α) αφορούν, όλα, με τον ένα ή άλλο τρόπο, την έρευνα φαινομένων που αναφέρονται (μετρητικά και/ή ποιοτικά) στη Μοναδιαία Ιδιοκτησία / Χρήση / Εκμετάλλευση Γης (ΜΙΧΕΓ) ⁽⁶⁾, πάνω στην οποία παίρνονται θετικά ή αρνητικά, κι απ' τους ιδιοκτήτες/χρήστες, ή το κράτος, αναπτυξιακές αποφάσεις (παραγωγή, οικοδόμηση, αλλαγή χρήσης, αξιοποίηση, υπαγωγή σε οικοδομικούς/πολεοδομικούς κανόνες, σε ρυθμιστικά σχέδια, επιβολή άλλων μέτρων πολιτικής γης κ.λ.π.).
- (β) αφορούν, όλα, προβλήματα ή συνθήκες που υπάρχουν στον συγκεκριμένο τόπο καταγωγής, διαμονής ή προβλεπόμενης μελλοντικής εργασίας των φοιτητών, γεγονός που τους εξοικειώνει και τους συνδέει με τη συγκεκριμένη φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα, της συγκεκριμένης περιφέρειας, και γι' αυτό, αντικειμενικά τους διευκολύνει στην μελλοντική επιστημονοτεχνική κι επαγγελματική τους δουλειά ⁽⁷⁾,
- (γ) συνδέουν, όλα, διαλεχτικά, την υφιστάμενη κατάσταση των ΜΙΧΕΓ, (τις οποίες πριν απ' όλα απογράφουν οι φοιτητές κι επεξεργάζονται, ειδικά ή γενικά, με την αξιοπιστία, ακρίβεια και πληρότητα, που απαιτεί η μεθοδολογία που οι ίδιοι επιλέγουν), με μια μελλοντική, τεκμηριωμένα καλύτερη, στην οποία ο σχετικός μετασχηματισμός ή μεταβολή, την οποία προτείνουν, παράγει ή διαμορφώνει την υποδομή για βέλτιστο αναπτυξιακό αποτέλεσμα, (συλλογικές / κοινές εκμεταλλεύσεις, αλλαγή χρήσεων, πολεοδομική ανάπτυξη, αξιοποίηση φυσικών διαθεσίμων, συγκέντρωση/ενοποίηση ιδιοκτησιών/χρήσεων γης κ.λ.π.) σε περιφερειακό επίπεδο.
- (δ) απαιτούν, όλα, συλλογική δουλειά και σταθερή συνεργασία με τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τις σχετικές αρμόδιες περιφερειακές υπηρεσίες (Νομαρχίες, Διευθύνσεις Γεωργίας, Γραφεία Αναδασμού, κ.λ.π.), γεγονός που συμβάλλει στην αξιόπιστη και συστηματική προσέγγιση κι αλληλεπίδραση του φοιτητή με τον φυσικό και κοινωνικό χώρο της περιφέρειας στην οποία προορίζεται να δραστηριοποιηθεί, ως επιστήμονας, εργαζόμενος και πολίτης (στις συγκεκριμένες συνθήκες οργάνωσης και διοίκησης του κράτους), αλλά και στην υπεύθυνη ανατροφοδότησή του, με τα συγκεκριμένα προβλήματα, δεδομένα και στοιχεία της συγκεκριμένης περιφέρειας (στη δυναμική τους μορφή), που πρέπει να απογραφούν να συνεκτιμηθούν και να αξιολογηθούν στην πορεία της μελέτης.
- (ε) συνδέουν, όλα, τη θεωρία με την πράξη στην κατεύθυνση της ουσιαστικής συμβολής τους στην αποκέντρωση και την περιφερειακή ανάπτυξη:
 από τις μελέτες για την αποκεντρωμένη λειτουργία του θεσμού του Κτηματολογίου και των Συστημάτων Κτηματολογικών Πληροφοριών Γης και Περιβάλλοντος ^{(17), (22), (25)}, μέχρι τη μελέτη:
 (I) της έγγειας διάρθρωσης στην Απολλωνία Θεσ/νίκης ⁽⁹⁾, στους Νομούς Πρέβεζας ⁽¹⁰⁾, Καρδίτσας ⁽¹¹⁾, στην Κοινότητα Ορμενίου Έβρου ⁽²⁾,
 (II) της αλλαγής/μεταβολής χρήσεων/αξιών γης στην πόλη ⁽¹²⁾ και στην περιφέρεια ⁽¹⁴⁾ Θεσσαλονίκης, στην Αθήνα ⁽¹⁶⁾ και σε πολλές περιφέρειες της χώρας μέσα απ' τα στοιχεία πράξεων απαλλοτρίωσης ⁽¹⁵⁾,
 (III) των Φυσικών Διαθεσίμων των Νομών Ημαθίας ⁽¹³⁾, Σερρών ⁽²³⁾, και
 (IV) θεμάτων Υποδομής Ανάπτυξης και Πολιτικής Γης και Παρακολούθησης Περιβάλλοντος ^{(8), (18), (21), (24)}.

Στο τρίτο μέρος της εισήγησης αυτής, επιχειρήθηκε να τεκμηριωθεί, η μετάφραση της "θεωρίας" του Ν.1268/82 για τη συμβολή του Δημοκρατικού Πανεπιστημίου στην Αποκέντρωση και την Περιφερειακή Ανάπτυξη, σε "συγκεκριμένη πράξη", στο συγκεκριμένο πεδίο έρευνας και διδασκαλίας του Τομέα Κτηματολογίου Φωτογραμμετρίας και Χαρτογραφίας του ΤΑΤΜ του ΑΠΘ. Πιστεύουμε, ότι η συζήτηση που θ' ακολουθήσει, θα ενθαρρύνει την παρουσίαση αντίστοιχων συγκεκριμένων συμβολών, άλλων συναδέλφων κι εκπροσώπων πανεπιστημιακών μονάδων, αλλά και τη δημιουργική κριτική των κοινωνικών φορέων που συμμετέχουν στο συνέδριο, κι ελπίζουμε να είναι γενικότερα χρήσιμη.

4. Βιβλιογραφία - Τεκμηρίωση Διπλωματικών Εργασιών (Δ.Ε.)

1. Δ.Ρόκος, "Αλλαγή στην Παιδεία - Παιδεία για την Αλλαγή", Εκδ. Παρατηρητής, σελ. 272, Θεσσαλονίκη, 1982.
2. Υπουργείο Παιδείας, "Ο Νόμος 1268/82 για τη Δομή και Λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων", ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1982.
3. Νόμος 1404/83, "Δομή και Λειτουργία των Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων" Διατάξεις για τα Α.Ε.Ι., ΦΕΚ Τ.Α. 173/24-11-83.
4. Εθνικό Συμβούλιο Ανώτατης Παιδείας (ΕΣΑΠ), "Φυλλάδιο 1", ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1983.
5. Εθνικό Συμβούλιο Ανώτατης Παιδείας (ΕΣΑΠ), "Φυλλάδιο 2", ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1983.
6. Δ.Ρόκος, "Κτηματολόγιο και Αναδασμός. Πολιτική Γης", Εκδ. Μαυρομάτης ΕΠΕ, σελ. 273, Αθήνα, 1981,.
7. Δ.Ρόκος, "Φυσικά Διαθέσιμα Κτηματολόγιο και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις", Εκδ. Παρατηρητής, σελ. 304, Θεσσαλονίκη, 1981.
8. Α.Γιαννακόπουλου, Γ.Λακιωτάκη, Μ.Ράπτη, "Εφαρμογή Ηλεκτρονικών Υπολογιστών σε απαλλοτριώσεις αγροτικών περιοχών", Δ.Ε., Εργαστήριο Κτηματολογίου και Αναδασμού (ΕΚΑ) Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1980.
9. Ν.Μπριού-Ζ.Πισκόια, "Μελέτη του ιδιοκτησιακού καθεστώτος στο Αγρόκτημα Απολλωνίας Λαγκαδά. Διανομή - Αναδασμός - Μεταβολή της διάρθρωσης ιδιοκτησιών 1931-1981", Δ.Ε., ΕΚΑ - Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1981.
10. Α.Αρβανίτης, "Διανομές Γης στο Νομό Πρέβεζας. Απογραφή, Διερεύνηση, Παρακολούθηση", Δ.Ε., ΕΚΑ - Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1981.
11. Β.Ελευθερίου, "Μελέτη του ιδιοκτησιακού καθεστώτος και ανάλυση των αποτελεσμάτων του Αναδασμού στο Νομό Καρδίτσας", Δ.Ε., ΕΚΑ - Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1981.
12. Δ.Κανναβού, "Αξίες Αστικής Γης στη Θεσσαλονίκη", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1981.
13. Ε.Τσαμπασιδου, "Διερεύνηση κι Απογραφή Φυσικών Διαθεσίμων Νομού Ημαθίας", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1982.
14. Χ.Μαυρομάτη, Σ.Παπαδοπούλου, "Μελέτη διαχρονικής μεταβολής Χρήσεων Γης στην περιοχή Θέρμης Θεσσαλονίκης", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1982.
15. Γ.Κυριζόπουλου, "Παράγοντες που προσδιορίζουν την Αξία Γης και μελέτη τους μέσα από τα στοιχεία πράξεων απαλλοτριώσεως", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1983.
16. Π.Πετρατζά, Φ.Σπανίδη, "Μελέτη διαχρονικής μεταβολής των Χρήσεων Γης, των κτηματολογικών στοιχείων και της πολεοδομικής διάρθρωσης της περιοχής Λένορμαν-Κηφισού, στην Αθήνα", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1983.
17. Γ.Πίλτση, "Μια στοιχειώδης βάση δεδομένων για Κτηματολογικούς σκοπούς", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1983.
18. Θ.Μυλωνά, "Συγκριτική ανάλυση χαρακτηριστικών κτηματολογικών συστημάτων", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1983.
19. Κ.Δανηλίδη: "Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος στον Ελλαδικό χώρο. Η συμβολή της Τηλεπισκόπησης", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1983.
20. Αθ.Βασιλειάδη, "Διερεύνηση Ιδιοκτησιακής Διάρθρωσης και των Κτηματολογικών Μεταβολών της Κοινότητας Ορμενίου Έβρου, από τη Διανομή του 1932 μέχρι σήμερα", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1983.
21. Ε.Φουντουλίδου, "Η συμβολή του Αγρονόμου Τοπογράφου Μηχανικού στην εκπόνηση Ρυθμιστικών Σχεδίων", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1983.
22. Σ.Καβελίδη, "Συστήματα Πληροφοριών Γης. Μια προσέγγιση στη βάση συντεταγμένων", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1983.
23. Χ.Φραντζή, "Συμβολή στη Διερεύνηση κι Απογραφή Φυσικών Διαθεσίμων Νομού Σερρών", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1983.
24. Δ.Κουρκούλη, "Συστηματοποίηση και κριτική της Πολεοδομικής Νομοθεσίας μέχρι το 1981", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1983.
25. Θ.Γκουρνά, Σ.Κουτσούλα, "Κτηματολόγιο Οργανισμών Κοινής Ωφελείας. Διεθνής Εμπειρία - Ελληνική Πραγματικότητα - Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης", Δ.Ε. ΕΚΑ-Τ. ΚΦΧ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1983.